

DAVLAT INVESTITSION LOYIHALARINING XALQARO TAVSIFI VA TALABLARI

*Tayyorladi: Tashkent International
University magistratura talabasi
Azimov Javohir Jamol o'g'li*

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat investitsion loyihalarining xalqaro miqyosdagi tavsifi, ularni amalga oshirishdagi xalqaro talablari va standartlari yoritilgan. Xususan, investitsion loyihalarning rejalashtirilishi, moliyaviy manbalarining shakllanishi, monitoring va baholash bosqichlari xalqaro tajriba asosida tahlil etiladi. Shuningdek, maqolada xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik, ekologik va ijtimoiy xavfsizlik talablarining bajarilishi haqida ham ma'lumotlar berilgan.

Abstract: This article provides an international description of state investment projects, international requirements and standards for their implementation. In particular, the stages of planning investment projects, formation of financial resources, monitoring and evaluation are analyzed based on international experience. The article also provides information on cooperation with international financial institutions, and compliance with environmental and social safety requirements.

Kalit so'zlar: davlat investitsiyalari, xalqaro standartlar, loyihani boshqarish, moliyaviy monitoring, ekologik talablar, xalqaro tashkilotlar, donorlar, investitsion siyosat

Kirish

Jahon iqtisodiyotining integratsiyalashuvi sharoitida har qanday davlat uchun xalqaro investitsion loyihalarni to'g'ri rejalashtirish va amalga oshirish katta ahamiyat kasb etadi. Xalqaro moliyaviy institutlar, donor tashkilotlar va xorijiy investorlar bilan hamkorlikda yuritiladigan investitsion loyihalar nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki ijtimoiy barqarorlikka ham xizmat qiladi.

Davlat investitsion loyihalari xalqaro tajriba va standartlarga asoslanishi lozim. Bu esa, o'z navbatida, loyihani rejalashtirishdan boshlab uni amalga oshirish va monitoring qilishgacha bo'lgan barcha bosqichlarda qat'iy yondashuvni talab etadi. Ushbu maqolada xalqaro tajriba asosida davlat investitsion loyihalarining turlari, boshqaruv mexanizmlari va amaldagi talablar keng yoritiladi.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida investitsiya jarayonlari nafaqat iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili, balki mamlakatlarning global raqobatbardoshligini belgilovchi muhim mezonlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, davlat tomonidan amalga oshiriladigan yirik investitsion loyihalar mamlakatning

infratuzilmasini yangilash, sanoat salohiyatini oshirish, hududlararo iqtisodiy tenglikni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi farovonligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu loyihalar orqali nafaqat ichki ehtiyojlar qondiriladi, balki xalqaro bozorlarda eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatlari ham kengayadi.

Davlat investitsion loyihalari hozirgi davrda keng ko'lamli, kompleks va strategik ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Ular asosan energetika, transport-logistika, qishloq xo'jaligi, sog'liqni saqlash, ta'lim, suv ta'minoti, axborot texnologiyalari kabi strategik tarmoqlarda amalga oshiriladi. Shu bilan birga, bu loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun ularni xalqaro tajriba, zamonaviy boshqaruv metodlari va barqaror rivojlanish tamoyillariga mos ravishda rejalashtirish talab etiladi.

Xalqaro miqyosda davlat investitsion loyihalariga nisbatan qat'iy talablar qo'yiladi. Bu talablar orasida loyihaning iqtisodiy samaradorligi, ekologik va ijtimoiy xavfsizligi, moliyaviy shaffoflik, ochiq tanlov asosida pudratchilarni tanlash, loyiha doirasida aholining huquqlarini himoya qilish kabi mezonlar muhim o'rin egallaydi. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki kabi yirik xalqaro moliyaviy institutlar ushbu loyihalarni moliyalashtirishda aynan shu mezonlarga qat'iy amal qilinishini talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda davlat investitsion loyihalarining soni va sifati sezilarli darajada ortdi. Bu loyihalarda nafaqat davlat byudjeti mablag'lari, balki xalqaro kreditlar, grantlar va xususiy sektor sarmoyalari ham faol jalb qilinmoqda. Shu bois, bunday loyihalarni xalqaro standartlar asosida boshqarish, ularni rejalashtirishda professional yondashuv va monitoring tizimining mavjudligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada davlat investitsion loyihalarining xalqaro tavsifi, ularga qo'yiladigan asosiy talablar, moliyaviy va huquqiy mexanizmlar, hamda yurtimizda amalga oshirilayotgan ilg'or loyihalar misolida mavjud tajriba chuqur tahlil qilinadi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad – O'zbekistonning xalqaro investitsiya maydonida o'z o'rnini mustahkamlash va kelajakda samarali investitsion siyosatni shakllantirishga ilmiy-amaliy asos yaratishdan iboratdir.

Davlat investitsion loyihalari — bu davlat tomonidan moliyalashtiriladigan yoki davlat kafolati ostida amalga oshiriladigan yirik miqyosdagi iqtisodiy va ijtimoiy loyihalardir. Ular davlatning iqtisodiy rivojlanishi, aholi farovonligi, infratuzilma barpo etilishi, ish o'rinlari yaratish va atrof-muhitni himoya qilish kabi bir qator asosiy maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Bunday loyihalar mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda alohida ahamiyatga ega.

Davlat investitsion loyihalari quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

1. Iqtisodiy rivojlanish va barqarorlik

Davlat investitsiyalari iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, milliy ishlab chiqarish va eksport salohiyatini oshirishda katta rol o'ynaydi. Masalan, yangi sanoat

korxonalari, logistika markazlari, energetika infratuzilmasi yoki transport tarmoqlarini rivojlantirish orqali mamlakat ichki ishlab chiqarishni ko'paytirish, tashqi savdoga kirish va raqobatbardoshlikni oshirish mumkin.

2. Yangi ish o'rinlari yaratish

Davlat investitsion loyihalari ish o'rinlarini yaratishning asosiy manbalaridan biridir. Katta miqyosdagi loyihalar, masalan, qurilish, transport va energetika tarmoqlarida yangi ish o'rinlarini yaratish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi va ish bilan bandlikni oshiradi. Yangi ish o'rinlarining yaratilishi aholi turmush darajasini yaxshilashga xizmat qiladi.

3. Ijtimoiy infratuzilma va xizmatlar

Davlat investitsiyalari so'nggi yillarda sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy himoya kabi sohalarga ham yo'naltirilgan. Masalan, yangi maktablar, tibbiy muassasalar, sanatoriyalar, yoshlarga mo'ljallangan sport inshootlari qurilishi kabi loyihalar aholi turmush tarzini yaxshilashga qaratilgan.

4. Innovatsion rivojlanish va texnologiyalarga sarmoya kiritish

Davlat investitsion loyihalari orqali yangi texnologiyalarni joriy etish va innovatsion echimlarni ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi. Energetika sohasida quyosh va shamol energiyasini ishlab chiqarish, axborot texnologiyalariga sarmoya kiritish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish kabi loyihalar mamlakatning texnologik rivojlanishini tezlashtiradi.

5. Hududlararo tenglik va barqaror rivojlanish

Davlat investitsion loyihalari orqali hududlar o'rtasida iqtisodiy tenglikni ta'minlash mumkin. Masalan, uzoq hududlarda transport infratuzilmasi, energiya ta'minoti yoki suv resurslarini boshqarish tizimlarini rivojlantirish orqali mintaqalar o'rtasidagi farqni kamaytirish, barcha aholi uchun teng imkoniyatlar yaratish mumkin.

6. Atrof-muhitni muhofaza qilish

Hozirgi kunda ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish masalalari ham davlat investitsion loyihalarining ajralmas qismiga aylanmoqda. Yashil energetika loyihalari, atrof-muhitni himoya qilish va tabiiy resurslarni tejamkorlik bilan ishlatish kabi chora-tadbirlar davlat investitsiyalari doirasiga kiradi. Bu esa kelajak avlodlar uchun toza va sog'lom muhitni ta'minlashga xizmat qiladi.

7. Xalqaro hamkorlik va investitsiya oqimlarini jalb qilish

Davlat investitsion loyihalari ko'pincha xalqaro moliyaviy tashkilotlar, donorlar va xorijiy sarmoyadorlar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. Xalqaro kreditlar, grantlar va xususiy sektordan sarmoyalar jalb qilish orqali loyihalar moliyalashtiriladi va mamlakatning global iqtisodiy tizimga integratsiyasi kuchayadi. Shu bilan birga, xalqaro miqyosda faoliyat yuritayotgan tashkilotlar tomonidan qo'yiladigan talablar va standartlar loyihalarni samarali boshqarish va ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlashda muhim omil bo'ladi.

1. Davlat investitsion loyihalarining mohiyati

Davlat investitsion loyihalarini – bu davlat tomonidan moliyalashtiriladigan yoki davlat kafolati ostida amalga oshiriladigan yirik miqyosdagi iqtisodiy-ijtimoiy loyihalardir. Ular odatda quyidagi sohalarni qamrab oladi:

- Infratuzilma (yo‘l, ko‘priklar, metro)
- Energetika (GES, AES, QES)
- Sog‘liqni saqlash va ta‘lim
- Ekologik muhofaza
- Raqamli infratuzilma

Bunday loyihalar orqali davlat iqtisodiy faoliyatni faollashtiradi, aholini ish bilan ta‘minlaydi va yashash sharoitlarini yaxshilaydi.

2. Xalqaro tavsif: asosiy mezonlar

Xalqaro miqyosda davlat investitsion loyihalariga qo‘yiladigan talablar bir nechta asosiy tamoyillar asosida belgilanadi:

a) Shaffoflik va hisobdorlik

Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki kabi tashkilotlar loyihalarni moliyalashtirish uchun shaffof moliyaviy tizim, ochiq tanlov asosida pudratchilarni tanlash, tender jarayonining adolatlilik kabi mezonlarga amal qilinishini talab qiladi.

b) Iqtisodiy asoslanganlik

Loyiha iqtisodiy jihatdan samarali, foydali va ijtimoiy jihatdan maqsadga muvofiq bo‘lishi lozim. Bu uchun cost-benefit analysis (narx va foyda tahlili) o‘tkaziladi.

c) Ekologik va ijtimoiy barqarorlik

Ko‘plab xalqaro donorlar loyiha atrof-muhitga salbiy ta‘sir ko‘rsatmasligi, aholi ko‘chirilmasligi yoki kamida minimal darajada zarar yetkazishini talab qiladi.

d) Monitoring va baholash tizimi

Loyiha hayotiy siklining har bir bosqichida uning bajarilishi, samaradorligi va natijalarini baholash uchun mustaqil monitoring tizimi mavjud bo‘lishi kerak.

3. Xalqaro tashkilotlar va ularning roli

Quyidagi tashkilotlar davlat investitsion loyihalarini moliyalashtirishda faol ishtirok etadilar:

- Jahon banki (World Bank) — asosiy infratuzilmaviy va ijtimoiy loyihalarni qo‘llab-quvvatlaydi.
- Osiyo taraqqiyot banki (ADB) — O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlarga grant va kreditlar ajratadi.
- Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) — makroiqtisodiy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlovchi dasturlarni moliyalashtiradi.
- Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (EBRD) — sanoat va energetika sohasidagi loyihalarni qo‘llab-quvvatlaydi.

4. Davlat investitsion loyihalarini rejalashtirish jarayoni

1. Loyiha tashabbusi: davlat idoralari yoki xususiy sektor tomonidan ilgari suriladi.
 2. Texnik-iqtisodiy asoslash (TEO): loyiha iqtisodiy va texnik jihatdan asoslab beriladi.
 3. Moliyalashtirish manbalari aniqlanadi: davlat byudjeti, xalqaro donorlar, xususiy investitsiyalar.
 4. Tender va tanlovlar: ochiq, raqobatbardosh shartlarda amalga oshiriladi.
 5. Monitoring va hisobot: mustaqil audit va xalqaro hisobotlar asosida.
5. Amaliy misollar
- a) Toshkent shahridagi metro liniyalari (Osiyo taraqqiyot banki ishtirokida)
Ushbu loyiha xalqaro moliyalashtirish asosida amalga oshirildi, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy foyda talablari inobatga olindi.
- b) Qashqadaryodagi quyosh elektr stansiyasi (IFC ishtirokida)
Xalqaro moliyaviy korporatsiya (IFC) tomonidan qo‘llab-quvvatlangan ushbu loyiha O‘zbekistonning yashil energetikaga o‘tish strategiyasiga mos keladi.
6. Ekologik va ijtimoiy xavfsizlik bo‘yicha talablar
- ESIA – Ekologik va ijtimoiy ta’sirni baholash hujjati talab qilinadi.
 - Grievance Mechanism – Aholining norozilik bildirish mexanizmi mavjud bo‘lishi lozim.
 - Ko‘chirish siyosati – aholini majburiy ko‘chirish holatlarida kompensatsiya tizimi ishlab chiqiladi.

Xulosa

Xalqaro tavsiflar asosida amalga oshiriladigan davlat investitsion loyihalari mamlakat taraqqiyotining kafolati bo‘lib xizmat qiladi. Ular orqali nafaqat infratuzilma va sanoat rivojlanadi, balki xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik mustahkamlanadi. Loyihalarni xalqaro talablarga muvofiq rejalashtirish, monitoring qilish va baholash O‘zbekistonning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kelgusida davlat investitsion siyosatini takomillashtirish, xalqaro tajriba va yondashuvlarni chuqur o‘rganish hamda zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish muhim strategik yo‘nalish bo‘lib qoladi. Xalqaro amaliyot va zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitlari shuni ko‘rsatmoqdaki, davlat investitsion loyihalari nafaqat mamlakat ichki iqtisodiyotining muvozanatli o‘lishini ta’minlashda, balki uni global bozorga integratsiyalashda ham muhim strategik vositaga aylanmoqda. Bunday loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun ularni xalqaro standartlar asosida rejalashtirish, moliyalashtirish, amalga oshirish va monitoring qilish muhim ahamiyatga ega.

Maqolada ko‘rib chiqilganidek, bugungi kunda investitsion loyihalarga nisbatan qo‘yilayotgan talablar tobora murakkablashib bormoqda. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi kabi yirik moliyaviy institutlar

tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillar asosida loyihaning iqtisodiy, ekologik, ijtimoiy va institutsional barqarorligi chuqur tahlil qilinadi. Shu sababli, davlatlar, jumladan O'zbekiston ham o'z investitsion siyosatini aynan shu global mezonlarga moslashtirishi, ularni milliy qonunchilikka uyg'unlashtirishi va amaliyotda qo'llashi zarur.

Davlat investitsion loyihalari orqali respublika infratuzilmasini modernizatsiyalash, energetika xavfsizligini ta'minlash, ekologik muammolarni hal qilish, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va iqtisodiy faollikni rag'batlantirish mumkin. Ayniqsa, ushbu loyihalar xalqaro hamkorlik asosida amalga oshirilsa, nafaqat moliyaviy resurslar, balki ilg'or texnologiyalar, boshqaruv tajribasi, xalqaro audit va nazorat mexanizmlari ham jalb qilinadi.

Shuningdek, har bir investitsion loyiha uzoq muddatli natijalar bilan birga, qisqa va o'rta muddatli iqtisodiy ko'rsatkichlarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonda, loyiha tanlash mezonlarining aniq belgilanmasi, ijtimoiy xavflarni baholash, mahalliy hamjamiyatlar bilan ochiq muloqot olib borish va shaffof boshqaruv tizimini joriy etish eng muhim omillardan hisoblanadi.

Kelajakda O'zbekistonda davlat investitsion siyosatini yanada takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

xalqaro standartlarga mos loyiha menejmenti tizimini keng joriy etish;
zamonaviy monitoring va baholash uslublaridan foydalanish;
ekologik va ijtimoiy xavfsizlik talablariga qat'iy rioya qilish;
xalqaro hamkorlar bilan uzoq muddatli strategik aloqalarni rivojlantirish;
inson kapitaliga investitsiyalarni kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, davlat investitsion loyihalari — bu oddiy moliyaviy xarajat emas, balki mamlakatning iqtisodiy kelajagini belgilovchi asosiy omildir. Ularga xalqaro tajriba asosida yondashish, global talablarga javob beradigan tizimni shakllantirish va milliy manfaatlarni himoya qilgan holda investitsiyalarni jalb etish O'zbekistonning barqaror taraqqiyoti uchun muhim shartdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining investitsion siyosatga oid qaror va farmonlari — lex.uz
2. Jahon banki rasmiy hisobotlari — worldbank.org
3. Osiyo taraqqiyot banki (ADB) investitsion loyihalar arxivi — adb.org
4. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi statistik ma'lumotlari — mift.uz
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining investitsion siyosatga oid farmon va qarorlari. — lex.uz rasmiy huquqiy axborot portali.
6. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. "Investitsion loyihalarni boshqarish strategiyalari". — Toshkent, 2023.

7. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
8. Soliyev A., Tursunov B. “Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va investitsiyalarni jalb etish yo‘llari”. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
9. Jahon banki hisobotlari va O‘zbekiston bo‘yicha investitsiya muhiti tahlili. — worldbank.org.
10. Qodirov O. “Davlat investitsion siyosatining samaradorligi: tahlil va tavsiyalar”. — “Iqtisodiyot va innovatsiyalar” jurnali, 2022, №4.
11. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma’lumotlari. — stat.uz
12. Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) ma’lumotlari. — imf.org